

УДК 321.6/8

Юрій Мацієвський,
кандидат політичних наук, доцент кафедри політології НаУОА, докторант
кафедри політології НаУКМА

ЯКИЙ РЕЖИМ БУДУЄ В. ЯНУКОВИЧ І ЩО З ЦЬОГО ВИЙДЕ?

У статті розглядається поширений погляд про імовірність відновлення авторитаризму в Україні. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що, попри відчутний авторитарний тренд, повернення до авторитаризму, буде ускладнене низкою структурних чинників. Спроби команди президента В. Януковича сформувати в Україні аналог російської «керованої демократії» зонайбільше призведуть до формування квазі-авторитарного режиму. Такий режим не має майбутнього, тому Україна принаймні до кінця повноважень чинного президента залишатиметься «гібридним» режимом.

Ключові слова: авторитаризм, політичний режим, консолідований авторитаризм, дефектна демократія.

The aim of this paper is to test the widespread view on the likelihood of restoration of authoritarianism in Ukraine. The analysis shows that despite the visible authoritarian trend, a return to authoritarianism is complicated by the set of structural factors. Attempts of the Viktor Yanukovich's team to create an analog of the Russian "managed democracy", in Ukraine will, at most, lead to the formation of quasi-authoritarian regime. This regime has no future, and Ukraine, at least until the end of the president's term in office, will remain "hybrid" regime.

Key words: authoritarianism, political regime, consolidated authoritarianism, defective democracy.

Суспільний і науковий контекст такої постановки питання полягає у такому. З одного боку, за десять місяців президентства В. Януковича в Україні була сформована надцентралізована вертикаль виконавчої влади, відбулось сумнівне з правової точки зору повернення до президентсько-парламентської форми правління, а на виборах до місцевих органів влади президентська «Партія регіонів» отримала очікувану, проте не бездоганну, перевагу над іншими політичними силами. Таким чином, суспільство, разом з припиненням нерегульованого політичного суперництва, характерного для президентства В. Ющенка, отримало нову загрозу у вигляді домінування однієї політичної сили

у виконавчій, законодавчій та у більшості місцевих органів влади.

З іншого боку, для науковців такі коливання політичного режиму в Україні становлять неабиякий інтерес, оскільки стосуються більш широкого питання динаміки «гібридних» режимів, іншими словами, питання стоїть про те, чи скочуватиметься Україна до авторитаризму чи залишатиметься «гібридним» режимом. Менш актуальним сьогодні, проте ще не повністю утопічним є питання, чи зможе Україна будь-коли стати повноцінною демократією.

Отож, відповідь на винесене у заголовок запитання для початку вимагає визначення типу політичного режиму в Україні, тобто певної точки відліку для аналізу, далі конструювання чи використання ідеального типу авторитарного режиму і врешті зіставлення суттєвих елементів чинного політичного режиму в Україні з ідеальним типом авторитарного режиму. Зіставлення чи порівняння, очевидно, не повинне бути статичним, оскільки в цьому разі, ми в кращому випадку зможемо зафіксувати лише ступінь відповідності чи невідповідності українського режиму до ідеального типу. Тому будемо звертати увагу на динаміку суттєвих елементів досліджуваного режиму з метою виявлення тенденції та її проєкцією у майбутнє. Відтак, робота складатиметься з трьох частин. У першій буде запропоноване визначення типу політичного режиму, що сформувався в Україні на момент обрання В. Януковича президентом України, у другій частині, на основі класичних і сучасних досліджень, спробуємо відібрати суттєві ознаки авторитарного режиму і сконструювати ідеальний тип консолідованого авторитаризму, а у третій – простежити тенденції зміни суттєвих елементів політичного режиму в Україні і, таким чином виявити ступінь їх відповідності до ідеального типу.

Політичним режимом буду називати сукупність формальних і неформальних інститутів, що визначають взаємодію політичних акторів між собою (горизонтальні обмеження, або характер поділу влади) та їх відносини з рештою суспільства (вертикальні обмеження, або обсяг громадянських свобод)¹.

Політичний режим в Україні на початку президентства В. Януковича

Спочатку з'ясуємо, який тип режиму сформувався в Україні на момент обрання В. Януковича Президентом України. Цей режим найчастіше називають «гібридним», з такими уточненнями, як «електораль-

¹ Див. Skaaning S-E. Political Regimes and Their Changes: A Conceptual Framework. – Режим доступу: http://cddrl.stanford.edu/publications/political_regimes_and_their_changes_a_conceptual_framework.

на демократія», «неліберальна демократія» чи «дефектна демократія». Ми схилиємося до останнього концепту, який дає змогу чітко розмежувати ліберальну демократію від «дефектної» на основі трьох показників: політичної участі, політичної конкуренції та конституціоналізму. Останній принцип означає дотримання Конституції всіма головними політичними гравцями та гарантії прав і свобод громадян¹.

Якщо в Україні політична участь, політична конкуренція та свобода діяльності ЗМІ проявлялися хоч і з різною інтенсивністю, проте протягом всього періоду незалежності, то дотримання Конституції і забезпечення прав людини так і не стало звичкою. Навпаки, домінування неформальних практик на протигагу формальним інститутам, або постійна «гра з правилами» стали виразною ознакою політичної культури українських еліт. Т. ч. відсутність конституціоналізму, порушення прав громадян і постійне намагання змінити правила є суттєвими дефектами української демократії. Крім того, протягом двадцяти років Україна не змогла здійснити необхідні структурні реформи і тому опинилася у своєрідній «сірій зоні». «Блукання манівцями» (Muddling along) стало типовою метафорою для характеристики українського транзиту².

Україні, на відміну від Латиноамериканських чи Східноєвропейських країн, крім побудови демократичних та ринкових інститутів довелося вирішувати питання національного та державного будівництва. На жаль, протягом двадцяти років незалежності жодне з цих завдань до кінця не було виконано.

Несприятливі структурні чинники обтяжувалися відсутністю політичної стабільності і деструктивною поведінкою політичних еліт. З таким невтішним балансом Україна, тим не менше, здала тест на подвійну передачу влади, вперше у 1994 р., а вдруге ледь не провалила його у 2004 р. Здавалося б, що демократичний імпульс «Помаранчевої революції» скоригує траєкторію українського транзиту, а конкурентні вибори 2010 р. закріплять рух України до демократії. Проте президентом стала людина, яка має дуже специфічні уявлення про демократію. Для Президента «демократія – це порядок». А «порядок», що очевидно є основою стабільності, має означати відсутність конфліктів і середовища, де вони народжуються, – плюралізму, і, оче-

¹ Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях [Текст] / В. Меркель, А. Круассан // Полис, 2002. – № 1. – С. 6 – 17; № 2. – С. 20–30.

² Raibchuk M., What's left of Orange Ukraine? [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eurozine.com/articles/2010-03-04-riabchuk-en.html>. – Title from the screen.

видно, групи, яка незгодою з діями влади провокує конфлікти – опозиції. Отже, «вимушений плюралізм», який сформувався ще в часи Л. Кучми і зміцнів протягом президентства В. Ющенка стає зайвим у планах В. Януковича. Не буду називати Януковича диктатором, але метою будь-якого Президента на пострадянському просторі є максималізація влади. Чи вдасться В. Януковичу змінити таку «вимушену плюралістичну» систему моністичною покаже не час, а здатність суспільства протистояти бюрократичному тискові і сваволі, яка насувається на країну.

Суттєві ознаки авторитаризму

Для реконструкції ідеального типу авторитарного режиму скористаємось класичним визначенням. Отже, авторитаризм, за Х. Лінцом, це «система з обмеженим, не відповідальним політичним плюралізмом, без чіткої і керівної ідеології, але з чітко вираженою ментальністю, без екстенсивної чи інтенсивної політичної мобілізації, за винятком окремих моментів її розвитку, у якій лідер чи незначна група осіб здійснює владу у слабко визначених, проте цілком передбачуваних формальних межах»¹.

Це дещо розмите формування дає чіткий перелік ознак авторитарного режиму:

1. Обмежений плюралізм.
2. Відсутність чіткої і керівної ідеології, але з чітко визначеною ментальністю.
3. Відсутність екстенсивної чи інтенсивної політичної мобілізації.
4. Наявність лідера чи групи осіб, яка здійснює владу у рамках слабо виражених, проте цілком передбачуваних формальних обмежень.

Серед перерахованих ознак перша, або обмежений плюралізм, є визначальною. Обмежений плюралізм вказує на те, що в суспільстві існують певні групи, які влада не може контролювати і які мають певний вплив у суспільстві. У цьому полягає відмінність, з одного боку, від ліберальної демократії, де необмежений плюралізм є невід'ємною умовою, а з іншого боку, від тоталітаризму, де плюралізм витіснений єдиною масовою ідеологією, яку насаджує одна масова партія. Обмеження плюралізму може бути результатом формальних чи неформальних, але ефективних заборон або навпаки, вибіркової підтримки якоїсь партії чи групи. Тому Ленц тут ще використовує поняття «обмежений монізм».

Деякі з Лінзових ознак вимагають уточнень. Це, по-перше, по-

¹ Linz J.L., An Authoritarian regime: Spain / E. Allard, S. Rokkan eds. // Mass politics. – 1964. – New York, NY: Free press. – P. 255.

няття «ментальність», і, по-друге, «передбачуваність формальних обмежень». Перше поняття Х. Лінц не визначив, а описав як спосіб мислення і відчуття, як більш емоційну, ніж раціональна настанову, що забезпечує не кодифіковані шляхи реагування на різні ситуації¹. Таке пояснення залишає певні питання, в першу чергу можливостей емпіричного вимірювання. Більш чітким тут здавалося б поняття політичної культури, яке є добре розробленим у літературі і яке має чіткі емпіричні референти. Друге поняття «слабкість, але передбачуваність формальних обмежень» вказує на формальні інституційні обмеження, які, однак, далі не уточнюються.

Перелік суттєвих ознак авторитаризму може бути доповнений на основі аналізу спеціальної літератури. Найчастіше зустрічаються такі:

- влада індивідів, а не влада закону;
- маніпульовані вибори;
- не прозоре прийняття політичних рішень невибраними чиновниками;
- незалежність бюрократії від законів;
- неформальне і нерегульоване законом використання політичної влади²;
- керівництво є самопризначеним або навіть вибраним, але таким, що не може бути зміненим громадянами в результаті вільних виборів;
- відсутність громадянських свобод і толерантності для опозиції;
- ослаблення «громадянського суспільства»³;
- політична стабільність забезпечується контролем над і підтримкою військових;
- невизначений час повноважень правителя чи правлячої партії⁴;

Перераховані ознаки дають можливість сформулювати робоче визначення авторитарного режиму, а також реконструювати кореневий концепт «консолідованого авторитаризму». Отже, консолідованим авторитарним режимом будемо вважати такий, де інституційно закріплена монополія на владу однієї політичної сили (лідера, партії чи групи), яка не підконтрольна і не підзвітна громадянам, забезпечується «ментальністю», харизмою лідера чи вибірковими репресі-

¹ Linz J. L., *Totalitarian and Authoritarian regimes*. Lynne Rienner Publishers. – 2000. – P.162-163.

² Bunce V., *The Struggle for Liberal Democracy in Eastern Europe*// *World Policy Review* – 1990. – P. 401.

³ Vestal, Th. M., *Ethiopia: A Post-Cold War African State*. – 1999. – P. 17.

⁴ Linz, J. L., *Authoritarianism* // *The Oxford Companion to the Politics of the World*. Ed. By Kreiger Joel. – New York: Oxford University Press, 1993. – P. 60.

ями. Інституціоналізація монополії на владу може бути формальною (визначені конституцією терміни та повноваження), проте частіше не формальною (терміни і повноваження постійно змінюються), яку правляча політична сила намагається формалізувати.

Аналітична реконструкція кореневого концепту дає можливість наблизитись до формулювання ідеального типу авторитарного режиму. Усвідомлюючи усю складність такого завдання і обмеження цього дослідження, далі ми запропонуємо лише первинний перелік суттєвих ознак і їх компонентів без опису і пояснення¹.

Кореневий концепт

Консолідований авторитаризм

Ознаки:

- Концентрація і централізація влади в руках однієї політичної сили.
- Низька масова, але прихована висока елітарна політична конкуренція.
- Низька політична участь.
- Відсутність конституціоналізму (Rule of Law) і вибіркове використання закону (Rule by Law).

Характеристики ознак:

- невизначений час повноважень правителя чи правлячої партії;
- маніпульовані вибори;
- непрозоре прийняття політичних рішень невибраними чиновниками;
- незалежність бюрократії від законів;
- неформальне і нерегульоване законом використання політичної влади;
- керівництво є самопризначеним або навіть вибраним, але таким, що не може бути зміненим громадянами в результаті вільних виборів;
- постійне намагання обмежити громадянські права і свободи та діяльність опозиції;
- ослаблення “громадянського суспільства”;
- забезпечення політичної стабільності контролем над і підтримкою військових.

Такий дедуктивний, аналітичний шлях реконструкції кореневого концепту є загальноновизнаним і чи не єдино можливим у випадку ав-

¹ Конструювання ідеального типу авторитарного режиму вимагає спеціального дослідження. Тому запропонований у цій роботі перелік ознак авторитарного режиму є робочим варіантом, що не претендує на вичерпність і повноту, а складений з метою відповіді на поставлене у заголовку запитання.

торитаризму¹. Індуктивний чи емпіричний шлях виявлення суттєвих ознак авторитарного режиму ускладнений величезною кількістю історичних і сучасних форм авторитаризму.

Назад у минуле?

У цій частині роботи простежимо основні тенденції зміни формальних і неформальних інститутів, що впливають на поведінку акторів – президента та його команди у способах здійснення влади. Також з'ясуємо, чи і на скільки віддалилась Україна від «дефектної демократії» і наблизилась до (якого?) авторитаризму.

Зміна формальних інститутів.

– 3 1.10.2010 р. в Україні діє Конституція 1996 р. за якою В. Янукович повернув собі розширені повноваження президента Л. Кучми. Прийняття нової редакції закону про Кабінет Міністрів від 07.10.2010, що також відбулось з порушенням процедури, закріпило домінуючий статус президента у системі органів державної влади і поставило кабмін у залежність від глави держави. Так, Кабмін, хоч і визнаний вищим органом у системі органів виконавчої влади, знову став відповідальний перед Президентом України та підконтрольний і підзвітний Верховній Раді. Президент повернув собі право призначати прем'єр-міністра (за згодою більшості ВР) і за його поданням членів уряду, а також звільняти уряд. Разом з цим законом ВР внесла зміни ще до 32 законів, щоб привести їх у відповідність до рішення КС про скасування політреформи 2004 р. Сам факт прийняття такого рішення свідчить про залежне становище цього органу судової влади від адміністрації президента.

– Форма правління змінилась з парламентсько-президентської на президентсько-парламентську, а фактично на президентську.

– Після виборів президента КС дозволив формувати коаліцію окремим депутатам, а не фракціям, що призвело до перетікання депутатів до коаліції більшості. З поверненням Конституції 1996 р. поняття коаліції взагалі зникло. Парламент повернувся до моделі «правляча більшість-опозиція» і став підконтрольний президенту.

Неформальні інститути:

– Практика непрозорого і непублічного прийняття рішень, що була характерна для всього періоду існування незалежної України, продо-

¹ Див. Сартори Дж., Искажение концептов в сравнительной политологии // Полис. – № 3-4. – 2003. Як приклад використання див. Munck J. L., Drowing Boundaries: the Crafting of Intermediate Regime Categories // Measuring Democracy. A Bridge Between Scholarship and Politics. The John Hopkins University Press. – 2009. – P. 38-52.

вжує існувати. Так, В. Янукович за вісім місяців президентства видав 5 указів з грифом «ДСК», а Кабмін видав 5 таких постанов.

– В Україні продовжує діяти патронажно-клієнтилістський принцип призначення на політичні й адміністративні посади. Зі зміною влади В.Янукович особисто курував формування виконавчої вертикалі влади починаючи з міністрів і закінчуючи головами районних і міських адміністрацій. З перемогою президентської Партії регіонів на місцевих виборах, владна вертикаль замкнулася і стала жорстко централізованою. Це чіткий тренд руху в напрямку авторитаризму.

– Підготовка (починаючи з прийняття закону про місцеві вибори, що надавав перевагу провладним парламентським партіям і обмежував права опозиційних і непарламентських партій у формуванні ТВК) і проведення місцевих виборів відбулись з чисельними порушеннями¹. Відтак повернення до практики маніпульованих виборів є небезпечним симптомом, характерним для авторитаризму.

– За 10 місяців президентства В. Януковича в Україні суттєво погіршилась ситуація зі свободою слова і діяльності ЗМІ².

Низькі легітимність, ефективність і корисність попереднього уряду і президента є полегшуючими умовами для демонтажу нестабільної дефектної демократії і повернення до авторитаризму під гаслами відновлення стабільності та наведення порядку. Відзначені тенденції є досить виразним доказом намагання влади впровадити в Україні практику російської «керованої демократії», але вони не гарантують цього. Достатніми умовами, напевно, слід було б вважати такі:

– Закріплення практики маніпульованих виборів на наступних парламентських і президентських виборах.

– Монополізація політичного простору Партією Регіонів, перетворення змагальної партійної системи (обмеженого плюралізму) на незмагальну (однопартійну або систему з домінуючою партією).

– Монополізація економічного простору. Поглинання кількох конкуруючих між собою політико-економічних груп (ПЕГ) однією.

– Маргіналізація і поступове знищення опозиції за Російським чи Білоруським сценарієм.

¹ Див. звіт Комітету Виборців України про спостереження за ходом місцевих виборів у різних регіонах України на сайті: http://cvu.org.ua/activity.php?lang=ukr&mid=activity&aid=4&lim_beg=0, а також звіти спостерігачів від Європейського Парламенту <http://euobserver.com/24/31176>, та заяви Кетрін Ештон – Високого представника ЄС із закордонних справ та політики безпеки на сайті http://www.kyivpost.com/ua/news/opinion/op_ed/detail/88749/.

² Див. звіт міжнародної організації «Репортерів без кордонів» про стан свободи слова в Україні станом на 2010 р. <http://en.rsf.org/press-freedom-index-2010,1034.html>.

– Ліквідація плюралізму в інформаційній сфері. Монополізація політичного простору провладними ЗМІ.

– Атомізація суспільства. Розщеплення острівців громадянського суспільства і перетворення громадян на спостерігачів.

Чи вдасться «донецьким» здійснити всі ці перетворення, а Януковичу зайняти місце «головного гравця», як це свого часу зробив Кучма? Янукович вже іде цим шляхом, але сумнівно, чи вдасться йому забезпечити виконання більше двох – трьох з шести перерахованих умов.

Його формальні та неформальні повноваження дають можливість суттєво впливати на процеси прийняття рішень, проте в самій «Партії регіонів» є різні групи інтересів, а конфлікт між Януковичем і його спонсорами поки що не вигідний нікому. Янукович не піде на конфронтацію з Ахметовим тому, що останній може почати фінансувати альтернативний виборчий проект чи зблизитися з опозицією, що однаково не вигідно Президенту. Оточення Януковича навряд чи дозволить йому замкнути на собі всю повноту влади. Врешті і сам Янукович не має ні політичного чуття Л. Кучми, ні залізної волі, як у Ю. Тимошенко, ні контролю над спецслужбами, як у випадку В. Путіна, ні врешті суміші цих рис, як у А. Лукашенка. Найбільшою проблемою В. Януковича, як і раніше Л. Кучми буде забезпечення легітимності. У Януковича немає таких особистісних ресурсів, як у його попередників чи опонентів. Він володіє швидше негативною харизмою, пов'язаною з його кримінальним минулим. Така його характеристика, як: «Он сукин сын, но он наш сукин сын», яку нам доводилось часто чути від мешканців Донеччини, є свідченням сприйняття негативної харизми мешканцями регіону. Попри це, президент, замкнувши згори до низу вертикаль влади, стає одноосібно відповідальним за внутрішню і зовнішню політику. Тому падіння добробуту громадян, викликане введенням нового податкового кодексу, буде прямо віддзеркалюватись у падінні довіри до президента та його партії.

Тепер зіставимо наскільки українська «дефектна демократія» змінилась за десять місяців президентства В. Януковича і наблизилась до ідеального типу консолідованого авторитаризму.

Наявність/ відсутність	Ознаки консолідованого авторитаризму
так	концентрація і централізація влади в руках однієї політичної сили
так	відсутність конституціоналізму (Rule of Law) і вибіркоче використання закону (Rule by Law)
так	постійне намагання обмежити громадянські права і свободи та діяльність опозиції

частково	ослаблення “громадянського суспільства”
частково	маніпульовані вибори
частково	не прозоре прийняття політичних рішень невибраними чиновниками
частково	низька масова, але прихована висока елітарна політична конкуренція
ні	керівництво є самопризначеним або навіть вибраним, але таким, що не може бути зміненим громадянами в результаті вільних виборів
ні	невизначений час повноважень правителя чи правлячої партії
ні	забезпечення політичної стабільності контролем над і підтримкою військових

З таблиці видно, що станом на листопад 2010 р. три з десяти критеріїв відповідають ознакам авторитарного режиму, а у чотирьох присутні або зміни у напрямі авторитаризму, або збереглися авторитарні практики ще з комуністичних часів. Попри відчутний авторитарний тренд, рух до консолідованого авторитаризму буде ускладнений обмеженим терміном перебування на посаді, необхідністю проведенням виборів і відсутністю традиції втручання військових до політичного процесу. Сказати про те, що три останні ознаки в Україні не можливі, в принципі було б надто категорично, проте вважати, що вони можуть бути легко знівельовані командою президента, було б надто передчасно. Попри те, що Янукович вперше в історії незалежної України був обраний президентом меншістю українців, він все-таки був обраний. Спроби підкоригувати терміни чи «правильно провести вибори» напевно будуть, але коли і як вони відбудуться, залежить не стільки від Януковича, як від самих українців. Крім того, рух в напрямку авторитаризму буде ускладнений такими чинниками:

По-перше, навіть після повернення президентських повноважень Л. Кучми і встановлення контролю над ключовими інститутами держави, в країні залишаються олігархічні групи, що інтереси яких суттєво розходяться з інтересами бізнес-середовища «донецьких». Глибока фрагментація еліт заважала їм «грати за правилами» в часи Кучми та Ющенка. Та ж сама причина заважатиме Януковичу монополізувати політичний простір, що є необхідною умовою встановлення авторитаризму.

По-друге, посилення тиску на ЗМІ ще не гарантує контролю над інформаційним простором і суспільними настроями українців. Сам тиск відбувається не у прямій, як за часів В. Медведчука, а у прихованій формі побажань чи замовних матеріалів – т. зв. «джинси». Але найгірше, на що вказують окремі журналісти, «поки що в нашо-

му цеху самоцензури значно більше, ніж цензури»¹. Незважаючи на всі зусилля влади, за півроку повна підтримка діяльності президента впала майже на половину з 41% до 23%².

По-третє, у влади немає інструментальної опори у вигляді сильного апарату примусу і професійної бюрократії, без яких не те що авторитаризм, а й будь-який режим не може існувати. СБУ не зможе шантажувати сотні дрібних посадовців і переслідувати тисячі «незгодних». А без цих двох інститутів неможливо забезпечити повний контроль у державі. Незважаючи на масштабну кадрову чистку, накази з центру будуть просто «провисати» на місцях тому, що лакейство, непрофесіоналізм і хабарництво роз'їли державну службу. Ці вади влада намагалася компенсувати у податковому кодексі, який, у випадку його прийняття, надавав податковій інспекції ще більші, ніж в часи Кучми, контролюючі повноваження. Цей задум слід вважати спробою М.Азарова відновити практику податкового шантажу усіх потенційно незгодних з діями влади, описаного американським дослідником К.Дарденом стосовно президентства Л.Кучми³.

По-четверте, на заваді поверненню до авторитаризму стануть традиційні розколи в Україні – регіональний, між Сходом і Заходом, релігійний – між кількома конфесіями і церквами, національно-ідеологічний – між національно-державним та постколоніальним статусом України, геополітичний – між про європейським і проросійським центрами тяжіння і нарешті політичний – між конкуруючими елітами та ПЕГ. Отже, якщо відсутність національної єдності гальмувала рух України у напрямі демократії, то тепер та ж сама причина гальмуватиме рух в напрямі авторитаризму.

По-п'яте, низька легітимність і відсутність соціальної бази. Хоч і «Партія регіонів» отримала перевагу на місцевих виборах, ця перевага є більше результатом маніпуляцій з виборчим законодавством, використання «адміністративного ресурсу» в період виборчої кампанії та фальсифікацій під час підрахунку голосів – ніж вільного вибору громадян. Більше 30% голосів відданих за Партію регіонів суттєво перевищують 13% результат найближчого конкурента від опозиції, проте менш ніж

¹ Мостова Ю., Янукович проти президента/ Ю.Мостова // Дзеркало тижня. – 2010. – № 41 (821).

² Див. Шангіна Л. Незалежний тягни-штовхай // Дзеркало тижня. – 2010. – № 30 (810). <http://www.dt.ua/1000/1550/70257/> та коментар на сайті <http://ua.korrespondent.net/ukraine/1109285>.

³ Darden K., Blackmail as a Tool of State Domination. Ukraine under Kuchma//East European Constitutional Review. – 2001. – Vol.67. <http://heinonline.org/HOL/LandIngPage?collection=journals&handle=hein.journals/eeurcr10&div=20&id=&page=>.

50% явка, вже вдруге після президентських виборів, вказує на зростання апатії українців. Менше як 50% результат на президентських і менше ніж 50% явка на місцевих виборах тому яскраве свідчення.

В Україні немає соціальної бази авторитаризму, як то певної суспільної, етнічної групи чи військових. Попри виражені патерналістські настрої, лише 15% громадян готові змиритись з обмеженням своїх прав на користь «порядку»¹. У виборі між демократичною та авторитарною владою українці віддають однозначну перевагу демократії (62,1%) над авторитаризмом (28,1)². Слабкою соціальною базою режиму може залишатись апатичне населення, доки не відчуже суттєвого погіршення матеріального становища. У випадку «проштотування» урядом трудового кодексу, подібно до того як це уряд намагався зробити з податковим кодексом, сплеск незадоволення, напевне, знову виштовхне людей на вулиці, що ще більше підірве довіру до влади.

По-шосте, ані Заходу, ані Росії не вигідно встановлення в Україні авторитарного режиму. Якщо ЄС на словах зацікавлений у поширенні демократії та ліберальних цінностей, а на ділі готовий співпрацювати з диктаторами, щоб забезпечити себе нафтою та газом, то поява ще однієї країни з авторитарним режимом на кордонах ЄС буде вкрай не бажана. Тому ЄС і США, хоч і «втомилась від України», проте цілком усвідомлюють, що їх чекатиме у випадку перетворення Росії у «Євразійську Нігерію», а України у лукашенківську Білорусь. Росія, своєю чергою, також не зацікавлена у тому щоб у Києві з'явився другий Лукашенко. Попри відчутне «потепління» у відносинах Києва і Москви, епізодичні погіршення відносин неминучі, беручи до уваги хижачку природу та рентоорієнтовані бізнес-інтереси українського та російського капіталів³. Росіянам вигідно, щоб Україна і далі залишалась у

¹ Див. Кириченко І., Нестійкий «кентавр» нашої демократії [Електронний ресурс] / І. Кириченко // Дзеркало тижня. – 2010. – № 13 (793) – Режим доступу: <http://www.dt.ua/3000/3050/69027/>. – Назва з екрана.

² Див. дослідження Київського інституту проблем управління імені Горшеніна «Автопортрет України 2010.» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kipu.org.ua/Projects/files/2010/2010%20ukr.pdf>.

³ Ілюстрацією цієї тези є пародія на В. Януковича, що з'явилась на телевізійному рупорі Кремля – каналі «ОРТ» 30.10.2010 р. у сатиричній програмі «Большая Разница» у переддень проведення місцевих виборів в Україні. В. Янукович там зображений у вигляді тупого і переляканого голосами виборців суб'єкта. Наступного дня програма з'явилась на українському каналі «ICTV», але без цього сюжету. Коментатори пов'язують появу пародії з незадоволенням Москви наміром транспортування венесуельської нафти через трубопровід Одеса-Броди в аверсному режимі до Білорусі. Див. коментарі на сайті: <http://www.analitik.org.ua/current-comment/ext/4cd919f5edc32/>, та коментар А. Мотилія <http://www>.

тіні Росії, перебуваючи у постійних кризах і з низкою проблем. Такій країні завжди можна прийти на допомогу і порадити її керівництву, як слід вчинити. Врешті, «країна-невдаха» добрий приклад для мобілізації і маніпуляції власним населенням.

Перераховані вище чинники вказують, що авторитаризм, як і демократію не можна розглядати як проекти. Попри те, що авторитаризм історично є найбільш поширеним типом устрою, він пустив найглибше коріння там, де авторитарний стиль управління зустрічав сприятливий відгук з боку суспільства. Соціокультурні чинники, зокрема політична культура, чи те, що Лінц називав «ментальністю», мають таке ж значення, як і зусилля лідерів. Якщо авторитарна «ментальність» пануючих доповнюється авторитарною «ментальністю» підданих – режим буде легітимним і тривалим. Ці два елементи є найважливішими у сукупності інших, які прийнято називати «авторитарним синдромом»¹. В Україні лише частково присутня авторитарна «ментальність» і авторитарний стиль управління, але майже відсутня авторитарна політична культура і авторитарні механізми соціального контролю, як у випадку Росії чи середньо-азійських республік. Отже, більшість структурних і процедурних труднощів, що гальмували рух України до демократії, гальмуватимуть і рух до авторитаризму.

Який же варіант виглядає більш імовірним? Якщо встановлення консолідованого авторитарного режиму малоімовірне, то намагання його імітувати досить виразне. Проте засобів для цього поки що недостатньо, а структурні обмеження досить значні. Тому в Україні ми будемо й далі спостерігати яскраві спроби «закручування гайок», але вони будуть контрпродуктивні. З огляду на зазначені структурні обмеження білоруський чи російський варіант формування персоналістського чи однопартійного режиму в Україні навряд чи можливий. Натомість повернення до змагального чи електорального авторитаризму часів Кучми, що є різновидом гібридних режимів, виглядає більш імовірним. Проте, що насправді загрожує українцям, то це не авторитаризм, а бюрократично-адміністративне свавілля, що виявляється у нехтуванні державними службовцями різних рангів законом, зловжи-

worldaffairsjournal.org/new/blogs/moty1/Is_Yanukovich_in_Putins_doghouse.

¹ Іншими елементами вважаються такі: домінуюча символічна культура, найчастіше традиційна і патріархальна, що робить суспільство замкнутим, обов'язкові нормативні механізми соціального контролю, що спираються на примус, репресії і санкції. Більше про це див. Karwat M., O subtelnosciach badan nad panstwami autorytarnymi. Refleksja metodologiczna// [Text]/T.Bodio (red.) Przywodstwo, elity I transformacje w krajich WNP. Problemy metodologii badan. – 2010. – Warszawa. – S.46-47.

ванні службовим становищем, збільшенням корупції і звуженням публічної сфери. У цій ситуації раціональною стратегією для населення є пристосування, а не опір, з чим українці добре знайомі. Така поступова «заїризація» може призвести до звуження держави лише до фіскальних, наглядових і репресивних функцій і врешті до перетворення України у державу-невдачу. Провал нового президента та прем'єра у боротьбі з політичною і економічною кризою може призвести до подібних наслідків – розвитку політичних патологій, тобто поглиблення кризи, посилення політичних конфліктів, повної нівеляції будь-яких правил політичної гри, і, як наслідок, або до розпаду держави або її поглинання Росією чи комбінацією першого і другого сценаріїв¹.

Висновки:

Якщо формування консолідованого персоналістського чи однопартійного режиму в Україні мало імовірно через низку структурних чинників, то відновлення системи «патронажного президентства»² вже фактично відбулося. Намір В. Януковича провести адміністративну реформу слід сприймати як усвідомлене бажання сформувати професійну і лояльну бюрократію, що мала би стати одним зі стовпів режиму, та через право призначати керівників та заступників «центральных органів виконавчої влади» здобути ще більші можливості контролю за діяльністю чиновників. Якщо реформа вдасться, що, проте, мало імовірно, то наступним, а може, паралельним кроком мало б бути суттєве реформування РНБОУ, адміністрації президента, СБУ та МВС. Без цих силових структур у В. Януковича буде обмежений (до податкової міліції, судів і прокуратури) арсенал ресурсів для контролю над опозицією та суспільством.

Відтак, винесене у заголовок питання, напевно, варто було б сформулювати по-іншому: «Як довго команда В. Януковича, за наявності несприятливих структурних чинників, зможе залишатися при владі?»

¹ Див. Горбулін В., Литвиненко О., Великий сусід визначився.Що Україні робити далі?//Дзеркало тижня. – 2009. – № 35 (763); Мацієвський Ю., Чи доживе Україна до 2015р.?

[Електронний ресурс] //Ю.Мацієвський. – Режим доступу: www.pravda.com.ua/columns/2010/.../5404184/, та продовження www.pravda.com.ua/columns/2010/.../5411049/; Нічога М., Зіткнення цивілізації посеред України [Електронний ресурс] // М. Нічога. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/06/11/5126765>. – Назва з екрана. Нічога М., Цивілізаційний вибір: продовження розмови [Електронний ресурс] // М. Нічога. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/06/18/5150234>. – Назва з екрана.

² Див. Hale H.E., Democracy or Autocracy on the March? The Colored Revolutions as Normal Dynamics of Patronal Presidentialism. // Communist and Post-Communist Studies. – 2006. – Vol. 39. Issue 3, September.

Чи умовою збереження влади не стане втрата суверенітету?» Крім академічного інтересу ці питання напряму стосуються кожного українця, бо пов'язані з майбутнім України як держави. Після ефемерного успіху на місцевих виборах у президента розв'язані руки. Що зможемо ми – інтелектуали і громадяни протистояти владі? Відповідати на це питання вже незабаром буде кожен з нас.

Література:

1. Автопортрет. Україна 2010 // Київський інститут проблем управління імені Горшеніна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kipi.org.ua/Projects/files/2010/2010%20ukr.pdf>.
2. Горбулін В. Великий сусід визначився. Що Україні робити далі? [Текст] / В. Горбулін, О. Литвиненко // Дзеркало тижня. – 2009. – № 35 (763).
3. Заява Кетрін Ештон щодо українських виборів. – Режим доступу: http://www.kyivpost.com/ua/news/opinion/op_ed/detail/88749/ – Назва з екрана.
4. Звіт міжнародної організації «Репортерів без кордонів» про стан свободи слова в Україні станом на 2010р. – Режим доступу: <http://en.rsf.org/press-freedom-index-2010,1034.html>. – Назва з екрана.
5. Звіти Комітету Виборців України про спостереження за ходом місцевих виборів у різних регіонах України. – Режим доступу: http://cvu.org.ua/activity.php?lang=ukr&mid=activity&aid=4&lim_beg=0.
6. Звіт спостерігачів від Європейського Парламенту. – Режим доступу: <http://euobserver.com/24/31176>.
7. Кириченко І., Нестійкий «кентавр» нашої демократії [Електронний ресурс] / І. Кириченко // Дзеркало тижня. – 2010. – № 13 (793) – Режим доступу: <http://www.dt.ua/3000/3050/69027/>. – Назва з екрана.
8. Мацієвський Ю., Чи доживе Україна до 2015р.? [Електронний ресурс] / Ю. Мацієвський // Українська правда. – 2010. – Режим доступу: www.pravda.com.ua/columns/2010/.../5404184/, та продовження www.pravda.com.ua/columns/2010/.../5411049/. – Назва з екрана.
9. Мостова Ю. Янукович проти президента [Текст] / Ю. Мостова // Дзеркало тижня. – 2010. – № 41 (821).
10. Нічога М. Зіткнення цивілізацій посеред України [Електронний ресурс] / М. Нічога // Українська правда. – 2010. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/06/11/5126765>. – Назва з екрана.
11. Нічога М., Цивілізаційний вибір: продовження розмови [Електронний ресурс] / М. Нічога // Українська правда. – 2010. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/06/18/5150234>. – Назва з екрана.
12. Сартори Дж. Искажение концептов в сравнительной политологии [Текст] / Дж. Сартори // Полис. – 2003. – № 3. – С. 67-77; № 4. – С. 152-160.

13. Меркель В., Круассан А., Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях [Текст] / В. Меркель, А. Круассан // Полис. – 2002. – № 1. – С. 6-17; № 2. – С. 20-30.
14. Шангіна Л. Незалежний тягни-штовхай [Електронний ресурс] / Л. Шангіна // Дзеркало тижня. – 2010. – № 30 (810). – Режим доступу: <http://www.dt.ua/1000/1550/70257/> та коментар на сайті <http://ua.korrespondent.net/ukraine/1109285>. – Назва з екрана.
15. Bunce V., The Struggle for Liberal Democracy in Eastern Europe [Text] / V. Bunce // World Policy Review – 1990. – P. 401.
16. Hale H. E., Democracy or Autocracy on the March? The Colored Revolutions as Normal Dynamics of Patronal Presidentialism [Text] / H. Hale // Communist and Post-Communist Studies. – 2006. – Vol. 39. Issue 3, September.
17. Karwat M., O subtelnosciach badan nad panstwami autorytarnymi. Refleksja metodologiczna// [Text]/T.Bodio (red.) Przywodstwo, elity I transformacje w krajach WNP. Problemy metodologii badan. – 2010. – Warszawa. – S. 46-47.
18. Linz J. L., Authoritarianism [Text] / J. L. Linz // The Oxford Companion to the Politics of the World. Ed. By Kreiger Joel. – New York: Oxford University Press, 1993. – P. 60.
19. Linz J. L., Totalitarian and Authoritarian regimes [Text] / J. L. Linz // Lynne Rienner Publishers. – 2000. – P. 162-163.
20. Linz J. L., An Authoritarian regime: Spain / E. Allard, S. Rokkan eds. // Mass politics. – 1964. – New York, NY: Free press. – P. 255.
21. Munck J. L., Drowing Boundaries: the Crafting of Intermediate Regime Categories [Text] / J. L. Munck // Measuring Democracy. A Bridge Between Scholarship and Politics. The John Hopkins University Press. – 2009. – P. 38-52.
22. Raibchuk M., What's left of Orange Ukraine? [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eurozine.com/articles/2010-03-04-riabchuk-en.html>. – Title from the screen.
23. Skaaning S-E. Political Regimes and Their Changes: A Conceptual Framework [Electronic resource]. – Mode of access: http://cddrl.stanford.edu/publications/political_regimes_and_their_changes_a_conceptual_framework. – Title from the screen.
24. Vestal Th. M., Ethiopia: A Post-Cold War African State [Text] / Th.M. Vestal // Westport, Connecticut & London: Praeger. – 1999. – P. 17.